

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

Filep Bálint: A nagyvárosok az európai és a magyar területi politikában

(Publikon Kiadó, Pécs, Győr, 2014. 201 o.)

(Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Regionális és gazdaságtudományi kismonográfiák)

HORVÁTH GYULA

HORVÁTH Gyula: tudományos tanácsadó, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete, Pécs; horvath@rkk.hu

Gyula HORVÁTH: scientific advisor, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs; horvath@rkk.hu

A mértékadó európai doktori iskolák rangját – többek között – aktív publikációs gyakorlatuk teremtette meg. Megvédett értekezéseket publikáló sorozatokkal nemcsak egyetemi kiadóknál, hanem jeles nemzetközi könyvesházaknál is találkozhatunk. A budapesti Gondolat Kiadó Doktori mestermunkák című sorozata is ebbe a sorba tartozik. Ezekkel a munkákkal – amelyek egy tanulmánynál sokkal átfogóbb képet nyújtanak a kutató tudományos felfogásáról, eredményeinek érvrendszeréről és problémamegoldó képességéről – a szerzők először lépnek nagy szakmai nyilvánosság elé. Jeleznünk kell, hogy a könyvként megjelent műveknek is megvan a maguk szerkesztési logikája, a minőségi követelményeket érvényesítő kiadók nem az elkészült PhD-értekezés kiadására vállalkoznak. A szerzőnek még sok dolga van, hogy disszertációját könyv formájába öntse. Érdemes elgondolkoznunk ezen, és megszívlelnünk a kedvező tapasztalatokat és mintákat.

A magyar regionális tudományi doktori iskolák és a területi kérdésre összpontosító doktori iskolai programok nagy részének fontos jellemzője a tudományos műhelyekben folyó kutatások eredményeinek publikálása. Ennek különböző formái vannak. A pécsi Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyvének első kötetét 2001-ben publikálták, a sorozat utolsó darabja 2010-ben jelent meg. Az iskola hét, fokozatot szerzett kutatójának disszertációja jelent meg

könyv formájában különböző kiadóknál. Az ELTE földrajzi doktori programjában néhány hallgató értekezése jelent meg a Regionális tudományi tanulmányok című sorozatban. A Széchenyi István Egyetem Regionális és gazdaságtudományi kismonográfiák sorozata kitűnik az eddigi próbálkozások közül. A győri doktori iskola is először évkönyvvel és több egyedi kiadvánnyal kísérletezett, majd 2014-ben elindította a kismonográfia-sorozatát. Rechnitzer János és Somlyódyné Pfeil Edit sorozatszerkesztő gondozásában eddig 15 kötet jelent meg. Többségük gazdaságtudományi jellegű. A néhány területi orientációjú könyv közül Filep Bálint munkája illeszkedik leginkább a területi kutatások főáramához.

A szerző – aki a doktori fokozatot 2009-ben szerezte meg – alapkonceptiója az, hogy a nagyvárosok területi fejlődésre gyakorolt hatását a területpolitika alakításában a korábbiaknál nagyobb figyelemben kell részesíteni. Ennek a fel fogásnak a helyességét számos tényező igazolja. Az utóbbi három-négy programozási ciklusban az Európai Unió strukturális és kohéziós politikája nem nyújtott kellő támogatást a fejlett urbanizációjú térségeknek, még akkor sem, ha a centrumaik és agglomerációs övezeteik fejlettségében jelentős különbségek mutatkoztak. Az erőforrások elosztásában a nagyvárosok háttérbe szorultak, noha a politikai dokumentumok a vonzástérségek egységes fejlesztésének elvét következetesen hangsúlyozták.

Nem volt külön b a helyzet a kelet-európai transzformációs országokban sem. A nemzeti területfejlesztési stratégiák – már amelyek országban ilyenekről lehet beszélni – támogatási forrásaikat az uniós csatlakozás előtt is nagyrészt az elmaradott vidéki térségekbe irányították. Természetesen a nagyvárosok sem maradtak erőforrások nélkül, a piaci mechanizmusok (külföldi működőtőke-áramlás, exportösztönző támogatások stb.) generálta fejlesztések döntő hányada városi térségekbe került. Figyelemre méltó adat, amelyre nem sokat hivatkoznak, hogy miközben az új kelet-közép-európai tagállamoknak 2000 és 2013 között az előcsatlakozási és a strukturális és kohéziós alapokból közel 200 milliárd euró támogatás jutott, addig a rendszerváltozás óta a külföldi működőtőke-befektetések 660 milliárd eurót tettek ki. Ez utóbbiak döntő része városokba, kitüntetetten pedig nagyvárosokba került. A területfejlesztési politika ezekre az elsősorban vállalatfejlesztési beruházásokra csekély hatást gyakorolt.

A 2008-ban kezdődött gazdasági válság nyomán számos gazdaságfejlesztési elem újraértékelése történt meg, e sorba tartozik a településrendszer nagyvárosi állományának új fejlesztési erőforrásként való számításba vétele. Ez a szempont a tudásigényes fejlesztések és az újraparosítás előtérbe kerülésével is jócskán felértékelődött.

Filep Bálint kutatásai e problémafüzér alaposabb megértéséhez szolgáltatnak alapokat. A vizsgálat és a könyv szerkezete is három nagy tematikus egységet ölel fel. Az első fejezetben a városok térszervezési funkcióinak versenyképességre gyakorolt hatásait vizsgálja a szerző, majd két magyar „nagyváros”, Győr és Nyíregyháza hazai városhálózatban elfoglalt pozíciójának változásait és mai helyzetét elemzi a versenyképesség nézőpontjából. Végül a városok szerepének jövőjéről

értekez az Európai Unió stratégiai elképzeléseinek összefoglalásával és a két magyar város fejlesztési stratégiáinak értékelésével.

Alapos, a megfelelő hazai és nemzetközi irodalom ismeretéről tanúskodó, koncepciózus munkáról van szó. Nyilván minden szerző a tudományos műhelyben elsajátított módszertani és elméleti felfogás alapján fog hozzá a tudományos probléma megoldásához. A megközelítési mód alakítja a vizsgálatából levont következtetéseit is. A szerző komplexitásra törekvő kutatási felfogása, a nemzetközi összehasonlítás alkalmazása és a történeti meghatározottság, valamint a fejlődési folyamat figyelembevétele jelzi a kutató értékes kvalitásait.

A nemzetközi tapasztalatok elemzése során Filep igyekszik elkerülni az uniós normák és szabályozások túlértékelésének csapdáját, vagyis annak a felfogásnak az érvényesülését, mint ha az európai folyamatok kizárólag virtuális integrációz térben zajlanának, és a megoldás kulcsát az uniós szabályozás jelentené. Igyekezete azonban csak részben vezetett eredményre. A könyv bemutatja a városi problematika európai uniós értelmezésének különböző kereteit, de említést tesz a nemzeti terekben lejátszódó városfejlődési folyamatokról is. Lát-szik azonban, hogy a szerző a kevésbé bonyolult megoldást választotta, az interneten könnyen hozzáférhető uniós dokumentumok elemzésére nagy hangsúlyt fektetett, a nemzeti városfejlődési és fejlesztési megoldásokról azonban sokkal szűkebb tudományos anyagra támaszkodott. A régiószervező városok térbeli elhelyezkedése, funkcionális hiányosságai szinte minden országban a megoldandó feladatok egész sorát vetik fel. A megoldások tárháza is gazdag. Mint ahogy gazdag a városfejlődés európai irodalma is. Ebből viszonylag keveset ismerhetünk meg a könyvben. Két mozzanatot azonban érdemes kiemelni, az egyik a szerző érdekes fejtegetése az optimális városméret lehetőségeiről. Több szakirodalmi álláspont ismertetése után arra a következtetésre jut, hogy a különböző korok és a hozzájuk kötődő társadalmi és gazdasági viszonyok eltérő követelményeket támasztanak a városméretekkel szemben. A digitális korszakban a kisvárosok – különösen, ha vonzó természeti környezetben helyezkednek el – számos tevékenység megtelepedéséhez nyújtanak kedvező feltételeket, mintegy versenytársként jelennek meg a nagy- és középvárosokkal szemben.

Külön meg kell említenem a kelet-közép-európai városfejlődés nagyvonalú áttekintését is. Ennek szélesebb körű tanulmányozása a magyar nagyvárosi fejlődés történeti alakulásához is kiegészítő magyarázattal szolgálhat. A Trianon előtti régiószervező városaink ebbéli funkcióikat az új nemzetállami keretek között is megtartották, az erőpozícióikat meghatározó népességgyarapodásukat és ipari fejlesztésüket a nacionalista állampolitika felgyorsította. Ebből a részből nem is elsősorban a jeles kelet- és közép-európai területi kutatók, geográfusok munkáira való utalásokat hiányolom, hanem azt, hogy a szerző figyelmét elkerülték Enyedi György korszakos munkái a kelet-közép-európai urbanizációról.

A magyar városi településhálózat fejlődésének bemutatása alapos munkát tükröz, gazdag szakirodalmi anyagra támaszkodik a szerző. A könyv legérdeke-sebb és számos új ismeretet nyújtó fejezete Győr és Nyíregyháza városhálózat-

ban elfoglalt helyének értékelése. Ezt a fejezetet összegző megállapítások vezetnek be a magyar településpolitikai városokat támogató pár évtizedes korszakáról a 2. világháború után. Ebben a korszakban a megyeszékhelyek kedvezményezettsége kiemelkedett még a városhálózatból is, fejlődésük központi döntések eredménye volt. A tervgazdaság azonban nem volt képes a területi egyenlőségeket még a felsőfokú központok esetében sem jelentősen mérsékelni. Győr és Nyíregyháza összehasonlításában is nyomára lelünk ennek az ellentmondásnak. A piactudományra való áttérés során sem volt képes a fejlesztéspolitika a növekedési pólusok kiegyensúlyozott dinamizálására. A helyzet kedvező irányú változásának azonban egyértelmű jele, hogy a helyi kezdeményezések szabad kibontakozása, illetve a nyugat-európai fejlesztési minták átvétele bizonyos mértékű közlekedést eredményezett.

A két város versenyképességi potenciálját vizsgálva arra a következtetésre jut a szerző, hogy a két megyeszékhely alapvető fejlettségbeli különbségeik mellett lényeges eltérést mutat megyéjüköz viszonyítva, Győr egy pozícióval gyengébb versenyképességű a megyeszékhelyek között, mint a megye, Nyíregyháza esetében fordított a helyzet, a megyeszékhely több hellyel előzi megéjét. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a közfelfogásnak megfelelően a legkevésbé versenyképes térség Magyarországon, Nyíregyháza viszont ezzel ellentétben közepes versenypozícióban van.

A szerző rámutat arra, hogy a két város versenykülönbségeivel hosszabb távon is számolni kell. Nehezen ellensúlyozható Győr kedvező geopolitikai helyzete, fejlődési lehetőségeit kedvezően befolyásolja, hogy tágabb hazai régiójában nincsenek meghatározó versenytársai (nem tekinthetünk el persze Bécs és Pozsony egyre intenzívebb vonzó hatásaitól), míg Nyíregyháza Miskolc és Debrecen szorításában kényszerül fejlődésének irányait meghatározni, ám a határon túl a közelében nincsenek országos jelentőségű nagyvárosi központok. A sokszor hivatkozott határ menti szerepkör enyhe biztatás csupán a helyzet jobbra fordulásához.

A könyv harmadik fejezete a nagyvárosi fejlődés távlatait rajzolja meg az európai uniós politikák elemzése alapján. Nagy teret szentel a lisszaboni kritériumok teljesítéséből következő hatásoknak, amelyeket a szerző realista felfogásban szemlél. Bemutatja a változások irányainak bonyolultságát, a soktényezős fejlesztéspolitika hagyományos és modern elemeit. Felfogásából a területi alapú fejlesztéspolitika melletti elkötelezettsége világlik ki. Jól látja az ehhez szükséges szellemi, tervezéstechnikai és szakpolitikai változások irányait is. Határozottan fogalmazza meg annak az igényét, hogy ezekre a változásokra Győrben és Nyíregyházán, illetve térségeiben is nagyon tudatosan kell készülni.

Nagyon remélem, hogy a sorozat folytatódik, és újabb értékes munkákkal gyarapítja a regionális tudomány jó hírnevét. Az is kívánatos volna, ha a szerző e munkája eredményeit hasznosítva új kutatásokba kezdene, például a könyvben kevésbé feltárt részek alapos vizsgálatát végezné el.